

İSTANBUL'UN İŞGALİ VE TBMM'NİN AÇILIŞININ KAMUOYUNA TESİRLERİ

Doç. Dr. Cengiz MUTLU*

Öz

Son Osmanlı Meb'usan Meclisi'nce onaylanan Misâk-ı Milli, Türk Milleti'nin bağımsızlık kararın tüm dünyaya ilanıdır. Böylece Milli Mücadele, Osmanlı Meclis-i Meb'ûsân'ı tarafından resmen kabul edilerek Türk Milleti'ne mâl edilmiştir. Misak-ı Milli, Türk ve Müslümanların çoğunluğu oluşturduğu sınırlar içinde yabancı ırklardan arınmış bir vatan özleminin tezahürüdür. Misâk-ı Milli'nin Osmanlı Meclisi'nde kabul edilmesi ile Anadolu hareketi bir adım daha başarıya yaklaşmış oluyordu. Mustafa Kemal Paşa, çok önceki yıllarda kafasında çizdiği sınırları bu belgeyle Türk Milleti'ne "vatan sınırları" olarak mal etmiştir. Meclisin bu kararı alması İstanbul'da her gün tutuklamaları beraberinde getirmiştir. Lloyd George, Çukurova civarında 20.000 Ermeni'nin Türkler tarafından öldürüldüğü şeklinde yayılan sahte haberleri bahane ederek İstanbul Hükümeti'ni bundan sorumlu tuttu. 16 Mart'ta İstanbul'u işgal eden İtilaf Devletleri'nin meclisi basıp bazı milletvekillerini tutuklamasının ardından Anadolu'ya yönelik bir bildiri yayımlanmıştı. Bu bildiri ile Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın gücünü karabileceklerini düşünüyorlardı. Elbette 700 yıllık Osmanlı egemenliğinin sembolü olan meclisin basılması kamuoyunda beklenen tepkileri getirecekti. Bu durum üzerine Mustafa Kemal Paşa tarafından valilik ve kumandanlıklara bir beyanname neşredilmişti. Beyanname ile olağanüstü yetkiye sahip bir meclisin toplanması istenilmişti. Milli Meclisin açılması Türk kamuoyunda ilgiyle karşılanmıştır. Bu makalede Misak-ı Milli'nin ilanıyla İstanbul'un işgali ve Ankara'da milli meclisin açılmasının Türk kamuoyuna tesiri değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Misak-ı Milli, TBMM, İstanbul, Kamuoyu.

Occupation Of Istanbul And The Effects Of The Opening Of The Turkish Grand National Assembly

Abstract

Approved by the last Ottoman Meb'usan Assembly, Misâk-ı Milli is the declaration of the Turkish Nation's independence decision to the world. Thus, the

Geliş Tarihi: 21 Mayıs 2021 - Kabul Tarihi: 24 Haziran 2021.

Atıf Bilgisi: Cengiz Mutlu, "İstanbul'un İşgali ve TBMM'nin Açılışının Kamuoyuna Tesirleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt: 129, Sayı: 254, İstanbul 2021, s. 73-90.

* Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Karasu Meslek Yüksekokulu, cengizmutlu@subu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1192-8528.

National Struggle was officially accepted by the Ottoman Meclis-i Meb'ûsân and cost the Turkish nation. Misak-ı Milli is a manifestation of a longing for a country free from foreign races within the boundaries formed by the majority of Turks and Muslims. With the adoption of Misak-ı Milli in the Ottoman Assembly, the Anatolian movement was one step closer to success. With this document, Mustafa Kemal Pasha has bought the boundaries he drew in his mind as "homeland borders" with this document. The Assembly's decision to bring this arrest every day in Istanbul. Lloyd George blamed the Istanbul Government for this, pretending that false news spread around Çukurova that 20.000 Armenians were killed by the Turks. The Entente States, which invaded Istanbul on March 16, were printed and arrested some of the deputies. He had published a statement on Anatolia. With this statement, they thought that they could break the power of Mustafa Kemal Pasha in Anatolia. Of course, the printing of the assembly, which is the symbol of 700 years of Ottoman domination, would bring the expected reactions to the public. Upon this, a declaration was issued to the governorships and commanders by Mustafa Kemal Pasha. A declaration of extraordinary authority was required to convene with the declaration. The opening of the National Assembly was met with interest in the Turkish public. In this essay, the occupation of Istanbul and the effect of the opening of the national assembly in Ankara will be evaluated with the announcement of Misak-ı Milli.

Keywords: Misak-ı Milli, Turkish National Council, Istanbul, Public Opinion.

Giriş

Havza ve Amasya Genelgeleri'nin ardından İstanbul Hükümeti ile köprüleri atan Mustafa Kemal Paşa'nın tek hedefi Hakimiyet-i Milliye'yi sağlamaktı. Erzurum ve Sivas kongreleri ile bu durum iyice temayüz etmişti. Mustafa Kemal Paşa'ya göre, Sivas Kongresi'nin Elazığ Valisi Ali Galip tarafından basılma teşebbüsünden Ferid Paşa kabinesi sorumlu olduğundan "*Padişahın zimedhal olduğunu bilmemezlikten*" gelinmişti. Bu tarihten sonra takip edilen politika Ferit Paşa kabinesinin padişahı işgal ettiği yönündeydi. Yapılması gereken ise doğrudan padişahla bağlantı kurulması ve yeni bir hükümetin kurulması gerekliliğiydi.¹ Sivas Kongresi'nde padişahla doğrudan haberleşilmeye çalışılmış, fakat başarılı olunamamıştır. Bunun üzerine kongre heyeti İstanbul ile telgraf haberleşmesinin kesilmesi ve İstanbul'dan telgraf kabul edilmemesi kararına varmıştı.² Bu durum Fransız basınında ise asıl Osmanlı hükümetinin İstanbul'da değil Sivas'ta olduğu, "*on beş milyon Türkü ortadan kaldırmak için gerekli çabayı göstermeye razı olanların bu hükümeti gidip orada aramaları gerektiği*"³ şeklinde yer almıştır. Milli mukavemet karşısında dayanamayan Damat Ferid Paşa hükümeti 2 Ekim 1919'da düşmüş ve yerine Ali Rıza Paşa kabinesi gelmiştir. Milli Mücadele'ye mütemayil, ılımlı bir asker olan Ali Rıza Paşa Meclis-i Mebusan'ın toplanmasını hükümet beyannamesinde vaat etmişti. Böylece Sivas Kongresi'nde beyan edilen istek gerçekleşmiştir.⁴ Türk vatanının sınırla-

¹ Atatürk, *Nutuk*, TTK, Ankara 1989, s. 168-188.

² Mahmut Goloğlu, *Sivas Kongresi*, Başnur Matbaası, Ankara 1969, s. 111.

³ Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, TTK, Ankara 1975, s. 97.

⁴ Serdar Sakin, *Misak-ı Milli'nin Hazırlanışı, Kapsamı ve Tarihsel Değeri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2003, s. 68.

rını çizen Misak-ı Milli, Mustafa Kemal Paşa'nın kafasında Birinci Dünya Savaşı sonunda şekillenmişti. Erzurum ve Sivas kongrelerinin ardından Ankara'ya gelen Mustafa Kemal Paşa eşrafa yönelik demeç vermişti. Konuşmasında vatan topraklarının sınırını çizen Mustafa Kemal Paşa, sınırın İskenderun Körfezi güneyinden Antakya'dan Halep ile Katma istasyonu arasında Cerablus Köprüsü'nün güneyinde Fırat Nehri'ne ulaştığını beyan etmiştir. Oradan sınır Deyrizor'a inmekte ve sonra doğuya uzanarak Musul, Kerkük ve Süleymaniye'yi ihtiva etmekteydi. Bu sınır Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Türk ordusu tarafından silahla korunduğu gibi, aynı zamanda Türk ve Kürt unsuruyla meskûn vatan topraklarını kuşatmaktaydı. Üstelik sınırın güneyinde Arapça konuşan dindaşlar vardı. Bu sınır içinde kalan vatan topraklarının Osmanlı camiasının ayrılmaz bir bütünü olduğunu söyleyen Mustafa Kemal Paşa, müslim ve gayrimüslimlerin aynı haklara sahip olduğunu ve gayrimüslimlere milli hakimiyeti bozucu imtiyazların verilemeyeceğini vurgulamıştır. Zira, Erzurum ve Sivas kongrelerinde tespit edilen noktalar bunlardı.⁵

16 Kasım'da Sivas'taki komutanlar toplantısında Mustafa Kemal Paşa meclisin İstanbul'da toplanmasına karşı çıkmıştı. Toplantıda milli bir hükümet etrafında bir araya gelebilmek için meclisin İstanbul'da toplanması gereği ağır bastı. Bununla beraber İngilizler mutlaka meclisi kapatacak ve böylece Anadolu'nun haklı olduğu görüleceğinden milli hükümet Anadolu'da kurulabilecekti. Amasya'da varılan antlaşma gereği Mebusan Meclisi'nin toplanmasına karar verilmişti. Heyet-i Temsiliye meclisin İstanbul dışında toplanmasını istediye de İstanbul hükümetine bunu kabul ettiremedi. 12 Ocak 1920'de, Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı çalışmalarına başladı. Açılış nutkunda harbe katılma ve diğer savaş kötülüklerinden saltanat ve milletin suçlu olmadığı belirtilirken bir taraftan mütareke şartlarına uymayan İtilaf Devletleri kınanırken, diğer taraftan işgallerden şikâyet edilmekte ve devletin çıkarlarını korumak için siyasi girişimlerde bulunulacağı açıklanıyordu.⁶ 22 Ocak'ta Mustafa Kemal Paşa, Sivas ve Konya'daki kolordulara gönderdiği telgrafında, İngilizlerin İstanbul'da saldırılarını arttırarak nazır veya mebuslardan bazılarını özellikle Rauf Bey'i tutuklamaları halinde karşılık olarak Anadolu'daki İngiliz subaylarının tutuklanmasını istemiştir. Bu yüzden kumandanlardan bölgelerindeki İngiliz subaylarını tutuklayabilmeleri için tedbir alınmasını emretmiştir. Aynı gün 15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir'e de aynı telgrafi yollayan Mustafa Kemal Paşa, İngiliz subayı Rawlinson'un kaçırılmamasını istemiştir.⁷ 28 Ocak'ta vücuda getirilen Misak-ı Milli dönemin gazetelerinden İkdam'da "mebusan ahdi" şeklinde yer bulmuştur. İkdam Misak-ı Milli'nin ilanını, mebusların barış ve Osmanlı'nın toprak bütünlüğü ile alakalı meselede ittifak ederek bir yemin vücuda getirdikleri şeklinde millete duyurmuştur. İkdam, doksan mebusun hazır bulunduğu oturumda belirlenen Misak-ı Milli'nin esaslarında

⁵ Atatürk, *Nutuk Vesikalar*, TTK, Ankara 1999, s. 1734.

⁶ Aysel Okan, *Misak-ı Milli*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 1973, s. 167-170.

⁷ Atatürk, *Nutuk Vesikalar*, TTK, vesika 226, Ankara 1999, s. 1748.

mebusların sulh hakkındaki görüşleri, Osmanlı toprak bütünlüğü ve Türk unsurunun serbestçe gelişimini sağlayacak maddelere ağırlık verildiğini haber vermekteydi. Ayrıca ahitte Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin de görüşleri dikkate alınmıştı.⁸ Kuva-yı Milliye tarafından Gelibolu cephaneliği ve Fransız karargahının basılıp bazı subay ve erlerin Anadolu'ya taşınması üzerine İtilaf Devletleri İstanbul hükümeti üzerindeki tazyiklerini arttırmışlardı. Baskılar sonunda Cemal ve Cevat Paşalar hükümetten yeterli destek bulamayınca istifa etmek zorunda kaldılar. Baskılar üzerine Ali Rıza Paşa'nın 3 Mart'ta istifa etmesi üzerine yerine Salih Paşa kabinesi kurulmuştur. Lloyd George, Çukurova civarında 20.000 Ermeni'nin Türkler tarafından öldürüldüğü şeklindeki yalan haberi bahane ederek olaylardan İstanbul Hükümeti'ni sorumlu tutmuştu. Bunun üzerine 16 Mart'ta işgal edilen İstanbul'da Şehzadebaşı Karakolu'ndaki beş asker şehit edilmiş ve bazıları da yaralanmıştır.⁹ İşgalin ardından bir aydan fazla açık kalan Mebusan Meclisi, siyasi durumun vahameti göz önüne alınarak 22 Nisan'da meclis-i vükela kararıyla feshedilmiştir.¹⁰ Elbetteki Osmanlı Devleti'nin beş yüz yıllık başkentinin işgali başta Ankara Hükümeti'nin olmak üzere tepkileri beraberinde getirecekti.

İstanbul'un İşgaline Tepkiler

16 Mart 1920 sabahı İngiliz ve Fransız askerleri tarafından İstanbul resmen işgal edilmiştir. Eski vekillerden, ayan ve mebuslardan, askeri ve mülki ricalden memlekette bir kuvvet teşkil edebilecek birçok kişi hatta Şehzade İbrahim Tevfik Efendi bile ikametgahlarından alınıp Malta'ya sürülmüştür. İşgal, İngiliz ve Fransız sefaret tercümanları tarafından Babıali'ye tebliğ edilmiştir. Şehrin idaresi zahiren Babıali'de bırakılmıştır.¹¹ Bu arada işgal günü Avam Kamarası'nda Lord Cecil başbakanı, Mustafa Kemal Paşa'nın İttihat ve Terakki'nin bir ajanı olup olmadığı veya ittihatçıların sözde Kilikya katliamını organize edip etmediklerini sormuştur. Ayrıca Lord Cecil, Mustafa Kemal Paşa'nın Türk savaş bakanlığı ile gizli ve sürekli iletişimde olup olmadığı hususunda bilgisini de sormuştur.¹²

İtilaf Devletleri temsilcilerinin 17 Mart'ta hükümete verdikleri notada ve akşamki gazetelerde yayımlanan resmi tebliğde, İstanbul'un geçici işgal altına alındığı, hükümetin uhdesindeki görevler ifa edildiğinden herkesin işi ve gücüyle meşguliyetine devam etmeleri tavsiye edilmekteydi. Resmi tebliğ, beş buçuk yıl önce Osmanlı topraklarının mukadderatını her nasılsa ele geçiren İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin reislerinin Almanların telkinlerine kapılarak Osmanlı Devleti'ni savaşa dahil ettikleri şeklinde başlamaktaydı. Bu haksız

⁸ *İkdam*, 30 Kanun-i Sani 1920. Aylar sonra Vakit Gazetesi Misak-ı Milli'den "Anadolu'nun Metelib-i Muhtırası" olarak söz edecekti. Bkz. *Vakit*, 3 Şubat 1921.

⁹ Okan, *a.g.t.*, s. 59.

¹⁰ *BOA, BEO*, 4628/347035.

¹¹ Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, TTK, Ankara 2010, s. 259. İstanbul'un işgaline Urfa'daki tepkiler için bkz. Cengiz Mutlu, "Urfa'da Milli Mücadele", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 121, Sayı: 239, Mart-Nisan 2019, s. 405-418.

¹² *Times*, 16 March 1920.

ve meşum siyasetin neticesi malumdu. Osmanlı Devleti'nin birçok felaketin ardından acı bir mağlubiyetle karşılaştığına vurgu yapılan tebliğe göre, İttihatçılar bir mütareke akdederek firar etmekten başka bir çare bulamamışlardı. Mütarekenin imzasının ardından ise İtilaf Devletleri gayet ağır bir vazife üstlenmişti. Bu görev, eski Osmanlı topraklarındaki tüm ahalinin -cins ve mezhep ayrımı yapmaksızın- gelecekteki saadetlerini geliştirmelerini, iktisadi ve sosyal hayatlarını garanti edecek bir barışın temellerini atmaktan ibaretti. Sulh konferansı bu vazifenin ifasıyla meşgul iken tebliğ, firardaki İttihat ve Terakki erkanına nüfuz kazandıran bazı şahısların teşkilat-ı milliye müstear adıyla tertibe giriştiklerini iddia etmekteydi. Tebliğe göre, söz konusu kişiler padişah ve merkezi hükümetin emirlerine riayet etmemekte, savaşın elim neticelerinden ötürü tükenmiş olan ahaliyi askerlik için toplamakta, muhtelif unsurlar arasında nifak çıkarmakta, milli iane bahanesiyle ahaliyi soymak gibi fiillere girişmişlerdi. Elbetteki bu suretle yeni bir savaşa yol açma teşebbüsüne girişmişlerdi. Yapılan teşvik ve tahriklere rağmen sulh konferansı vazifesine devam etmişti. Nihayetinde İstanbul'un Türk idaresi altında kalması kararına varılmıştı. Bu durum Osmanlı camiasını müsterih edecekti. Fakat alınan kararın belli şartlara müstenit olduğuna vurgu yapılan tebliğe göre, Osmanlı vilayetlerindeki Hristiyan ahalinin hayatlarını garanti etmek ve İtilaf Devletleri askerleri aleyhine sürekli vukua gelen saldırılara son vermek gerekiyordu. Merkezi hükümet bu ihtara karşı bir dereceye kadar iyi niyet göstermişse de Milli Teşkilat adı altında hareket eden şahıslar teşvik ve tahriklere vazgeçmemişlerdi. Bilakis hükümeti kendi hareketlerine dahil etmeye çalışmışlardı. Herkesin hevesle beklediği sulh için büyük bir tehlike teşkil eden bu duruma karşı İtilaf Devletleri yakında kararlaştırılacak sulh hükümlerinin tatbikini temin edebilmek üzere gerekli tedbirleri almaya mecbur olmuştu. Bunun için İtilaf Devletleri'nin bulduğu tek çare İstanbul'un geçici işgaliydi. Kamuoyunu aydınlatmak için şu hususların yayımlanması elzem görünmekteydi. Tebliğde şu başlıklar ön plana çıkmaktaydı.

- İşgal geçicidir.
- İtilaf Devletleri'nin niyeti saltanat makamının nüfuzunu kırmak değil bilakis Osmanlı idaresinde kalacak olan topraklarda o nüfuzu takviye etmektir.
- Genel bir kargaşalık veya katliam gibi vukuat zuhurunda bu kararın tadili muhtemeldir.
- Bu nazik zamanda müslim olsun gayrimüslim olsun herkesin vazifesi kendi işi ve gücüyle ilgilenmesi.
- Asayişin teminine hizmet etmek.
- Osmanlı Devleti'nin enkazından yeni bir Türkiye'nin ihdası için son bir ümidi cinnetleriyle mahvetmek isteyenlerin iğfallerine kapılmamak ve hala saltanatın başkenti olan İstanbul'dan verilecek emirlere itaat etmek.
- Yukarıda zikredilen teşviklere kapılan şahısların bazıları İstanbul'da tutuklanarak işledikleri suçlardan mesul tutulacaklardı.

İstanbul İtilaf Devletleri kumandanı General Wilson da bir genelge neşretme gereği duymuştu. İstanbul'da örfi idare kurduğunu ilan eden Wilson,

İtilaf Devletleri subay veya erlerinden veyahut tarafsız hükümet sefarethanelerinden yazılı vesika olmayanlardan başka herhangi bir kişinin kendi şahsi meskeni dairesinden hariç bir mahalde silah taşımalarını katıyetle menetmiştir. Sekiz santimden büyük bıçakları silah addeden Wilson'un genelgesinde, kurallara uymayanlar Divan-ı Harbe vermekle tehdit edilmekteydi. Oradan çıkan idam dahil tüm cezalar uygulanacaktı. Tüm toplantıların yasaklandığı genelgeye uymayanların idam dahil tüm cezalarla yüzleşeceği bildirilmekteydi. Ayrıca işgal kuvvetleri askerleri haricinde hiç kimsenin Galata'da Merkez Rıhtım Han'ında İtilaf Pasaport Dairesi'nde vize olunmadan İstanbul'dan, İstanbul'un Anadolu Feneri, Pendik hattından doğuya herhangi bir yere seyahatine müsaade edilmeyeceği ilan edilmişti.¹³

General Milne tarafından İstanbul'un işgalini her şeyin sessizce ve düzen içinde gerçekleştiği şekliyle haber veren Times, önce bir alarm durumundan dolayı dükkanların kapanıp sonrasında ise tekrar açıldığını okurlarıyla paylaşmaktaydı. Tüm müttefik kuvvetler Britanyalı komutanın emri altında işbirliği yapmıştı. Bunlar arasında aralarında Müslümanların olduğu Hint birliklerinin olduğuna atıf yapan Times, tüm birliklerin görkemli bir şekilde hareket ettiklerini ve kamuoyuna güven telkin ettiklerini ve sessizce olağan işlerine devam ettiklerine vurgu yapmaktaydı. Bu arada müttefik savaş gemileri de işgale katılmıştı. 4.000 mavi ceketli denizci karaya çıkmış, Galata rıhtımına demir atan Benbow toplarını İstanbul'a doğrulturken diğer bir İngiliz savaş gemisi Haliç'te pozisyonunu almıştı. Diğer savaş gemileri ise Boğaziçi'ne savaş düzeninde demir atmıştı. Kapsamlı askeri önlemler, düzenin ve güvenliğin sürdürülebilmesi için alınmış olmasına rağmen Times, "*Anadolu'daki sözde milliyetçi güçlerin*" her şeyi yapabilecek potansiyele sahip olduklarını dile getirmekteydi. Aralarında Çolak Kemal olmak üzere bazı şüpheliler yakalanmıştı. Alınan önlemler gerçek duruma aşına olan kimseyi şaşırtmamıştı. Times'a göre, tüm yapılanlar bir kez daha göstermişti ki o da, Türkiye'deki yönetim mekanizması, gerçeği anlayabilmekten uzak veya harekete geçemeyecek kadar zayıf ve sadece güce saygı duymaktaydı. Fiili durumu Times "*Şimdi gücü gördüler ve gerekliliğini hissedeceklerdi.*" şeklinde vermektedir. Times, müttefiklerin işgali uzunca bir süre düşündüğünü aktarırken bir zamanlar büyük olan imparatorluktan kalan, sayıları hayli fazla sayıdaki duyarlı Türkleri kurtarmak için işgalin bir araç olacağını ve Türklerin müttefik müdahalesine alkış tutacaklarını iddia etmekteydi. Times, 12 Mart tarihinde Sadrazam Salih Paşa'nın bir beyanatını sütunlarına taşımıştı. Türkiye'nin haklarını savunmak ve reformlara hazır olduğunu göstermek için hükümetin gücü ölçüsünde her şeyi yapacağını söyleyen Salih Paşa, İstanbul'un geleceği ile ilgili hiçbir şüpheleri kalmadığını dile getirmiştir. Karamsar olmaya gerek duymayan Salih Paşa'ya göre, birçok ciddi krizle karşılaşan Türkiye o anki zorlukların da üstesinden gelebilirdi. Bu konuda ümitvar olan Salih Paşa, yaşamak için mücadelenin gerekli olduğuna atıf yapmaktaydı.¹⁴

¹³ *İkdam*, 17 Mart 1920.

¹⁴ *Times*, 18 March 1920.

İngiliz Avam Kamarası'nda Mr. Bonar Law, Anadolu'da Türk kuvvetlerinin düşmanca davranışları sonucu meydana gelen katliamların sonucu olarak müttefiklerle birlikte İstanbul'un işgalinin bir mecburiyet olduğu yönünde bir çıkış yapmıştır. Ona göre, İstanbul'un genel yönetimi ele alınmamalı, fakat Harbiye ve Bahriye Nezaretleri işgal edilmeli, ayrıca posta ve telgraf servisi ile boğazdaki gemi geçişleri ve polis gücü müttefik kontrolüne geçmeliydi. Aynı zamanda Türk hükümeti barış şartları tam olarak uygulanıncaya kadar işgalin süreceği hususunda uyarıldığından, şayet yerli Hristiyanlara karşı katliamlar devam ederse barış şartları daha da ağırlaştırılmalıydı. Gelen bilgilere göre İstanbul'un işgalinin öngörüldüğü şekliyle etkilerinin görüldüğünü söyleyen Law, sadece tek bir noktada çatışma çıkmasını delil olarak öne sürüyordu. Nitekim, iki İngiliz askeri ölmüş, üç asker ve bir subay yaralanmıştı. Türk tarafında ise bir subay ve sekiz asker ölmüş ve bazıları da yaralanmıştı.¹⁵

Times, İstanbul'un işgalini "*Türklere açık mesaj*" başlığı ile ayrı bir punto halinde verirken işgalin ayrıntılarına girmektedir. Saat 10'da yüksek komiserliğin notası sadrazama iletilmişti. İstanbul'un geçici olarak işgal edildiğini bildiren notada, milliyetçi liderler ve onların eylemlerinin reddedilmesi hususunda Babıali'ye çağrı yapılmaktaydı. Gece yarısından itibaren İngiliz ve müttefik devriyeler başkentte en önemli milliyetçi liderleri aramaktaydılar. Aralarında Cemal ve Cavit Paşaların da olduğu bazı subaylar zorluk çıkarmaksızın tutuklanmıştı. 10. Bölük Kumandanı Çolak Kemal Paşa'nın tutuklanması sırasında vukua gelen çatışmada bir ölü bir de yaralı vardı. Sonrasında bir Türk subayı ve altı asker ölmüş, Kemal Paşa ise tutuklanmıştı. Harbiye, Posta ve Telgraf Nezaretleri'nin işgalinden sonra tüm trenlerle birlikte, Boğazda ve Marmara Denizi'ndeki gemiler durdurulmuştu. Tüm savaş gemileri savaş durumuna getirilerek olası hedeflere doğrultulmuş ve birçok savaş gemisi Haliç'e gönderilmişti. Aralarında Yunan savaş gemisi de olduğu halde Yeşilköy'e kadar uzanan savaş gemileri Kumkapı önlerine gelmişti. İşgal sabahı ise müttefik generali H. Wilson'un Türkçe, Grekçe, Ermenice, Fransızca, İngilizce bildirisi ilan edilmişti. İstanbul'un müttefiklerce geçici olarak işgal edildiğini bildiren ilanda, halkın korkmasına mahal olmadığı, işgal güçlerine karşı bir müdahale de bulunulmaması gereğine işaret edilmekteydi. Demiryolundan, telgraf şebekesine, su yollarına, elektrik şebekesi veya diğer kamu kurumlarına herhangi bir müdahale, askeri mahkemede yargılanma ve ölüm cezası demekti. İngilizlere göre, İstanbul'un işgal sorumluluğu tüm bu felaketi Türkiye'nin başına musallat eden İttihat ve Terakki'deydi. Barış konferansı devam ederken İttihat ve Terakki'nin fikirlerini paylaşan bazı şahıslar sözde milliyetçi bir organizasyon vücuda getirmişlerdi. Bu milliyetçiler ne sultana ne hükümete itaat etmekte, savaş yorgunu halkı zorla askere almakta ve vergi toplamaktaydı. Yeni bir düşmanlığın başlamasına hevesliyediler. Buna rağmen konferans İstanbul'u Türk idaresine bırakmaya karar vermişti. Babıali uyarılırken vilayetlerdeki Hristiyan halk tehlikeye atılmamalı ve müttefik kuvvetlere karşı saldırılar hemen durdurulmalıydı. Buna rağmen milliyetçiler merkezi hükü-

¹⁵ Times, 18 March 1920; *Alemdar*, 22 Mart 1920.

meti desteklemedi. Bu yüzden müttefiklere göre, “İstanbul’u geçici işgalden başka seçenek kalmamıştı.”¹⁶ şeklinde bir beyanla işgal hakkı gerekçelere dayandırılmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti’ni I. Dünya Savaşı’na sokan İttihat ve Terakki hükümetini şakilere benzeten Refii Cevad’a göre, mütarekeden sonra Osmanlı’nın durumu Avrupa’ya karşı daha sarıh bulunmakta, asırlarca Türklere karşı dost iken ilk defa düşman olan Avrupa’nın büyük devletleriyle Türk Milleti’nin ekseriyetinin hiçbir alışverişi yoktu. Batılı büyük devletlerin asıl maksatları ise, masum Türk Milleti’ni caniyane bir kuvvetle dostları aleyhine harekete geçiren ittihatçılara dönük layık olunan cezanın verilmesinden ibaretti. İttihatçıları memleketin kanını emen sülüklere benzeten Refii Cevad, ittihatçılar tarafından yapıldığı iddia edilen sözde cinayetlerin Türk Milleti’ne teşmil edilmemesini istiyordu. Refii Cevad, savaşın tüm mesuliyetinden kurtulamamakla beraber savaş mücrimlerinin Osmanlı hükümeti tarafından cezalandırılması halinde milletin uçuruma sürüklenmeyeceği kanaatindeydi. Kuva-yı Milliye’yi de çetecilere benzeten Refii Cevad hali hazırdaki durumu “*menhus varlıklarını idame için milletin damarlarındaki son katre kanı da emmekten utanmayan çeteciler*” şeklinde izah ederek vaziyeti Türkiye’nin aleyhine çevirdiklerini öne sürmekteydi.¹⁷

İşgalin ertesinde meclis toplanamamıştı. Times, küçük bir azınlığın oylarıyla seçilen vekillerden oluşan meclisin zaten jandarma veya milliyetçilerin baskısı altında olduğunu ve halkın büyük çoğunluğunun gözünde önemini kaybettiğini ileri sürmekteydi. Bazı mebusların kaybolduğunu, diğerlerinin tutuklandıklarını haber veren Times, Kara Vasıf Bey’i Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul’daki temsilcisi, Rauf Bey’i Kars, Ardahan, Batum’u ilhak için hükümete çağrı yapan, Esad Paşa’yı ise Panislamik entrikalar peşinde koşan kişiler olarak tanıtmaktaydı. Times, Mustafa Kemal Paşa’nın takındığı tavır hakkında savını çoktan ortaya koymuştu. Times’a göre, Biga, Konya, Ankara, Kastamonu gibi yerlerde Mustafa Kemal Paşa’ya karşı zorla alınan vergilerden dolayı bir düşmanlık vardı. Fakat müttefiklere karşı Mustafa Kemal Paşa daha uzlaşmacı bir tavır benimseyebilirdi. Times, Anadolu’daki oluşumu Yenicheri Partisi olarak vasıflandırmıştır.¹⁸

İşgalin ertesinde Rıza Nur söz alarak bir takrirden bulunmak istemişti. Rıza Nur’un verdiği takrirden şu ifadeler ön plana çıkmaktaydı:

“Efendiler mühim bir tarihi an yaşıyoruz. Bu devlet ve millet bu zamana kadar böyle büyük bir münasebete duçar olmamıştır. Paytaht-ı Osmanî

¹⁶ Ergün Aybars, “Millî Mücadele’de İngiliz Basını”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 12, Temmuz 1988, s. 624; *Times*, 19 March 1920. Diğer taraftan Edirne’nin tüm kontrolünü elinde tutan Cafer Tayyar Paşa İstanbul’dan aldığı hiçbir emre itaat etmemekteydi. Times’e göre, üstelik İstanbul’la tüm telgraf haberleşmesini kestğini ve mütarekenin artık yürürlükte olmadığını ilan etmişti. Edirne’de bağımsız bir hükümet teşkiline giden Cafer Tayyar Paşa, Hristiyanların can ve mal güvenliklerini garanti etmekteydi. İttihat ve Terakki üyesi olduğuna inanılan Cafer Tayyar Paşa’nın tüm hareketleri Mustafa Kemal Paşa tarafından yönlendirilmekteydi. Trakya’da İstanbul’un işgal haberi büyük bir infiale sebebiyet vermişti. Buradaki Britanya misyonu da tutuklanmıştır. Bkz. *Times*, 19 March 1920.

¹⁷ *Alemdar*, 23 Mart 1920.

¹⁸ *Times*, 20 March 1920.

*ve Darülhilafet-i İslamiye'ye bugün ecnebi devletlerin işgal-i müsellaı al-
tına geçmiş bulunuyor. Bunu mucip hiçbir hal mevcut değildir. Meclis-i
Mebusan-ı Osmani tecavüze uğradı. Mebus arkadaşlarımızdan Rauf, Va-
sıf, Faik ve Şeref Beyler ve Numan Efendi, Meclis-i Mebusan'dan kuvve-i
işgaliye tarafından cebren alınıp tevkif edildi. Bu hal, hukuk-u esasiyeye
ve hukuk-u düvele tamamıyla muhaliftir. Bila kayd-ı şart istiklal-i vicdan
ve efkâra malik olmayan bir Meclis-i Mebusan'ın serbestçe ittihazı ka-
rar eylemesi mümkün olmayacağından mebusların masuniyetine karşı
ika edilen bu tecavüzü protesto ediyoruz. Bu protestomuzun, bütün cihan
heyet-i teşriyesinin ve bilhassa bilcümle parlamentoların maderi olan Bri-
tanya Parlamentosu'nun ve bu gibi vakayı-i tarihiyeye defaat ile sahne
olmuş olan Fransız ve İtalyan parlamentolarının sem-i ütilama vasil olma-
sını temenni ederiz. Bugün deruhte ettiğimiz vazife-i milliyeyi ifaya ancak
bu derece de kadiriz. İşte bu esbaba binaen verdiğimiz bir takrir ve teklifte
bulunuyoruz. Bu takririmizi milli bir vesika olarak tarihe tevdi ediyoruz.¹⁹*

Fransızca İstanbul Gazetesi'nin bir makalesini sütunlarına taşıyan Alemdar, geçici olarak nitelenen İstanbul'un işgalini İttihatçıların hareketine bağlamaktaydı. Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'na girişine sebep olan Enver ve Talat Paşa'ya rağmen yaşayabileceğini dile getiren söz konusu gazete, Türkiye'nin hayatiyetini devamını takip edeceği siyasete bağlamıştı. Gazete Batı kamuoyunda iddia edilen Anadolu'da sözde Hristiyanlara yönelik katliam haberlerinin ve itilaf askerlerine karşı yapılan tecavüzlerin devamı halinde olacakları "hasta adamın mezarına Türkiye ölmüştür kitabesi yazılacaktır." şeklinde betimlemekteydi. Türkiye'nin inkıza uğramasına mani olmak isteyen birçok unsurun olduğuna dikkat çeken gazeteye göre, İttihat ve Terakki tarafından tayin edilmiş mebuslardan azade olan bir hükümet, yeni bir düşmanlık başlatmaya uğraşan "çılğınların" hareketini engellemek için müttefikler ile işbirliği yaparsa Osmanlı Devleti izmihlalden kurtarılabilirdi.²⁰

Trabzon Ermeni Katolik Başpiskopos Delegesi Jean Nazlian, Ermenilerin tutkularını dile getirmek için İstanbul'a gelmişti. Nazlian, Türklerin boyunduruğundan Ermenileri kurtarma hususunda ısrar etmekte ve Türklerin elinde 100.000 Ermeni'nin yaşadığını söylemekteydi. Müttefiklerin İstanbul'u işgalini yetersiz gören Nazlian'a göre, daha da içerilere girilmeliydi. Türklerin hakkından gelme hususunda müttefikler daha sert önlemler almadıkça katliam devam edecekti. Barış konferansına Ermeniler adına formüle edilen öneriler sunulmuştu. Bunlar ise, Türk boyunduruğundan tam kurtuluş, tarihi Ermeni topraklarının restorasyonu, zorla İslam'a sokulan tüm Ermenilerin Hristiyanlığa dönüşü, Türklerin elindeki anne ve çocuklarla Suriye, Mezopotamya'nın kurtarılması, Anadolu'daki Ermenilere yardım, Türklerin tamamen silahsızlandırılması, Ermenilerin Türklerce alınan mallarının iadesiydi.²¹

¹⁹ Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, 1920:496.

²⁰ Alemdar, 19 Mart 1920.

²¹ Times, 23 Mart 1920.

İngiliz Lordlar Kamarası'nda gündemdeki maddelerden biri de İstanbul'un geleceğiydi. Mr. Asquith, Osmanlı Devleti ile ilgili iki öneri ortaya atmıştı. İlki, Osmanlı Devleti'nin etkin bir yönetim ve hükmetme mekanizması olarak Avrupa'nın her yerinde devamının anakronizme ve tehlikeye açık oluşuydu. Sonraki ise boğazların kontrolü olup, uzun dönemde Osmanlı'nın elinde iken artık müttefik işgalindeki İstanbul'du. O dönemdeki tartışmalardan biri İstanbul'un Milletler Cemiyeti'nin direkt veya dolaylı yönetimine girip uluslararası mahiyet alması meselesiydi. Mr. Asquith açık bir gizi, o da İngiliz hükümetinin uzun zamandır İstanbul'dan Türklerin kovulmasını fiili olarak desteklediğini hatırlatmıştır. Ona göre, İstanbul'daki Türkler kendilerini Hint Müslümanları üzerinde dinsel ve gelenekçi bir unsur olarak tanımlamaktaydı. Ayrıca İstanbul'daki Türklere göre, onların geleneksel ve dinsel hassasiyetlerine zarar verilmezse İstanbul'un geleceği ikincil önemdeydi. Bir Hristiyan gücün İslam'ın kutsal mekanlarını da içeren Osmanlı topraklarının herhangi bir yerini doğrudan hükümler altına alma savı Müslüman unsuru antipati ve alarma sevk edecekti. Sebepsizce, provakasyon olmaksızın Merkezi Güçlerin yanında savaşa dahil olan Sultan, genel yenilgiyi hak etmişti. Oysaki halife olarak dinsel pozisyonundan dolayı savaştan yaptırımsız bir şekilde çıkmalıydı. Asquith'in "*sınırlı sorumluluklar açısından Halife olsa bile Sultan savaşı devam ettiremezdi.*" şeklindeki sözleri gülüşmelere sebep oldu. Asquith, Sultan'ın İslam'ın kutsal yerlerini barındıran Mezopotamya, Filistin, Arabistan ve Suriye'nin artık Osmanlı hükümler altına girmeyeceğini anladığını sözlerine eklemişti. Tüm İslam dünyasına Sultan'ın İstanbul'dan gönderilmediğinin ilanına gidildiğini hatırlatan Asquith, politik açıdan bunun son derece zor ve pratik olmayacağını söylemişti. Ona göre şayet Sultan, otuz yıl Abdülhamit'in yaptığı gibi entrikayla bir Hristiyan gücünü diğerine karşı oynamaya kalkışırsa, bu durumun kendi imparatorluğuna olduğu gibi tüm dünyaya korkunç etkileri olacağını bilmeliydi. Fakat Sultan İngiliz hükümeti ve diğer büyük güçlerin pür dikkat olayları izlediğini fark edemedi. Asquith, saltanatın Vatikanlaştırılmasını önermişti. Hatta ona göre, dinsel ve ruhani yükümlülükleriyle İstanbul'da bırakılacak Sultan camiye gitmeli ve halifelik gerektirdiği işlevleri yerine getirmeliydi. Hükümet etme yetkisi artık Sultan'ın elinde değil büyük güçlerin veya Milletler Cemiyeti'nin elinde olacaktı. Asquith'e göre, sınırlı yetkiler altındaki Sultanı İstanbul'da tutma güzel bir antlaşma olacaktı.²²

Meclisin basılması Ayan Meclisi'nde de yer bulmuştur. Rıza Tevfik Bey, meclisin açılması için Kuva-yı Milliye'nin "*kıyameti kopardığını*" dile getirirken içinde bulunduğu kabineye yapılan birçok iftiralardan sonra "*bu şekilde bir meclis-i mebusan*" açıldığını dile getirmekteydi. Meclisin en önemli vazifesini vücudu olarak gören Rıza Tevfik Bey, bu buhranlı zamanda meclisin tatiline gidilmesini doğru bulmamaktaydı. Mebusların fikir hürriyeti olmadığından dem vurduğunu ve bunun yalan olduğunu dile getiren Rıza Tevfik Bey, hürriyet olmasaydı mebusların bunları söyleyemeyeceklerini iddia etmişti. Ona göre, içlerinde kabahat ve cürümleri aşikâr olan bazı mücrimleri İtilaf Devlet-

²² Times, 26 March 1920.

leri istemişti. Kendileri de suçla itham edilenleri tedip edemeyeceği için uluslararası surette tevkifleri yapılmıştı.²³

Mustafa Kemal Paşa, 16 Mart 1920'de İstanbul'daki İtilaf Devletleri yüksek komiserleri ve tarafsız devletlere hitaben bir protesto telgrafi çekmiştir. Milli istiklali temsil eden meclisin işgal edilerek birçok vatanseverin tutuklandığını dile getiren Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı milletinin hayatına kasteden bu son darbenin, mevcudiyetini korumaya azmetmiş bir millette olmaktan ziyade Avrupa'nın mukaddes saydığı hürriyet, milliyet, vatan gibi umdelere ve insanlığın genel vicdanına indirildiğini öne sürmekteydi. Mustafa Kemal Paşa, Türk Milleti'nin hukuk ve istiklalini müdafaa için giriştiği mücadelenin kutsiyetine ve hiçbir gücün bir milleti yaşama hakkından mahrum edemeyeceğine inanmaktaydı. Wilson ilkelerine göre düzenlenen bir mütareke Türk Milleti'ni müdafaaadan alıkoymaktaydı. Bir milletin şeref ve haysiyetiyle bağdaşmayan bu durumu Mustafa Kemal Paşa, medeni devletlerin vicdanına bırakmaktaydı.²⁴ Aynı gün tüm vali ve kumandanlara gönderdiği emirle, İtilaf Devletleri mümessillerine, tarafsız devletler dışişlerine ve batılı meclislere yönelik protesto telgrafları çekilmek üzere mitingler tertibini istemiştir.²⁵ Başka tedbirler de alan Mustafa Kemal Paşa, Eskişehir ve Afyon civarındaki ecebi birliklerin silahtan arındırılması ve oradan uzaklaştırılmalarını, Geyve-Ulukuşla Demiryolu Hattı'nın tahribini isterken özellikle de olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin Ankara'da toplanmasını istemiştir.²⁶

İstanbul'un işgali ve Meclis'in basılmasına sert tepki gösteren Mustafa Kemal Paşa Anadolu'daki İngiliz subaylarının tutuklanmalarını emretmişti. Erzurum'da bulunan Yarbay Rawlinson bunların başında gelmekteydi.²⁷ Mustafa Kemal Paşa'nın, İstanbul'un İtilâf Devletleri tarafından resmen işgal edilmesini protesto etmek amacıyla gönderdiği yazıda şu cümleler ön plandaydı:

*"Millet-i Osmaniye'nin hakimiyet ve hürriyet-i siyasiyesine havale edilen bu son darbe, hayat ve mevcudiyetini, ne bahasına olursa olsun, müdafaa etmeğe azmetmiş olan biz Osmanlılardan ziyade, yirminci asr-ı medeniyet ve insanîyetinin mukaddes addettiği bütün esasata, hürriyet, milliyet, vatan hissiyatı gibi bugünün cemiyat-ı beşerîyesine esas olan bütün umdelere ve bu umdeleri vücuda getiren vicdan-ı umumi-i beşere racidir."*²⁸

Mustafa Kemal Paşa İstanbul'un işgaliyle ortaya çıkan durum karşısında İstanbul hükümetini tamamen bertaraf edip Heyet-i Temsiliye'yi geçici bir hükümet gibi çalıştırma ve Ankara'da bir meclis toplama gayretindeydi. Mustafa Kemal Paşa işe öncelikle Heyet-i Temsiliye'nin tüm memlekette idari bir merci olduğunu duyurmakla başladı. Kolordulara çektiği telgraflarla kumandanların fikirlerini sormuştur. Mustafa Kemal Paşa telgraflarında, İstanbul'da tüm

²³ İkdâm, 21 Mart 1920.

²⁴ Atatürk, *Nutuk Vesikalar*, TTK, Ankara 1999, s. 558.

²⁵ Atatürk, *a.g.e.*, s. 558.

²⁶ Atatürk, *a.g.e.*, s. 562.

²⁷ Bilal Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yay., Ankara 1985, s. 160-163.

²⁸ Şimşir, *a.g.e.*, s. 176.

resmi kurumların işgal edildiğini, saltanat ve hilafet makamı veya diğer resmi makamlara maruzatta bulunmanın imkanı kalmadığını, İstanbul'a yapılacak müracaatlarda düşmanın muhatap alınacağını altını çizmekteydi.²⁹

Ankara Hükümeti'nce İstanbul'un işgaline verilen tepkilerden biri de İstanbul ile ilişkilerin kesilmesi kararıydı. Nitekim Mustafa Kemal Paşa İstanbul ile her çeşit haberleşmenin yasaklanmasını, İstanbul'dan gelecek resmi evrakla, gazetelerin iadesini, gelen belgeleri kabul eden veya iade etmeyen memurların vatana ihanetle yargılanmalarını emretmiştir.³⁰

İstanbul'un işgali elbetteki Vekiller Heyeti'nde de sert tepkiye sebep olmuştu. Vekiller Heyeti'nde 8 Haziran 1920'deki toplantıda, İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u işgali ve tebliğ ettikleri şartların kabulünün mümkün olmadığı kararına varılmıştı. Bu yüzden Osmanlı topraklarının her tarafında seferberlik fiilen devam etmekte olduğundan 3 Ağustos 1914'te ilan edilen umumi seferberliğe son verilmiş nazarıyla bakılmayacağı kararına varılmıştı.³¹

Ankara'da Milli Meclisin Açılması

Mustafa Kemal Paşa 19 Mart 1920'de vilayetlere ve tüm kumandanlıklara gönderdiği emirde "*olağanüstü yetkiye sahip*" bir meclisin toplanması kararı yer alıyordu. İşgalden dolayı meclisin görev yapamayacağını hükümete resmen bildirdiğinin hatırlatıldığı emirde, devletin başkentinin korunmasını, milletin istiklalini ve devletin kurtuluşunu temin edecek tedbirleri düşünüp uygulamak üzere millet tarafından olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin Ankara'da toplanması gerekli görülmekteydi. Dağılmış olan mebuslardan Ankara'ya gelebileceklerin dahi yeni meclise katılmaları zaruri görülmüştür. Yeni meclise üye olarak seçilecek kişiler mebuslar hakkındaki kanuni hükümlere tabi olacaktı. Seçimde sancakların seçim bölgesi olacağını altı çizildiği emirde, her sancaktan beş üye seçilmesine karar verilmiştir.³² Toplanacak meclis aslında bu hükümet sistemini değiştirecek olan bir kurucu meclisti.³³

Kâzım Karabekir Paşa'nın, Ankara'da bir millî meclis toplanmasına dair 17 Mart 1920 tarihli teklifinin de doğrultusunda Heyet-i Temsiliye'nin 19 Mart 1920 tarihinde neşrettiği seçim talimatıyla kumandanlar ve valiler tarafından seçilen yeni mebuslar ile Osmanlı Meclis-i Mebusânı'ndan TBMM'ye iştirak edecekler, Nisan ayı başından itibaren Ankara'ya gelmeye başlamıştır.³⁴

Mustafa Kemal Paşa 21 Nisan 1920'de ilgili liva, kolordu, sancaklara yönelik bir genelge yayımlamıştır. Genelgede meclisin Nisan'ın 23. Cuma günü Cuma namazının ardından açılacağı belirtilmiştir. Vatanın istiklali, hilafet ve saltanatın kurtarılması gibi hayati vazifeyi üstlenecek meclisin açılışını Cuma gününe tesadüf ettirmekle o günün kutsallığından yararlanılacağını söyleyen

²⁹ Sebahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, I, Kastaş Yay., İstanbul 2010, s. 343.

³⁰ Sakin, *a.g.t.*, s. 168.

³¹ BCA, (030.10/145.987.4).

³² Atatürk, *Nutuk*, s. 563-564.

³³ Lord Kinross, *Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Altın Kitaplar, İstanbul 1994, s. 326.

³⁴ Mustafa Küçük, "Birinci TBMM'nin Açılışı ve Anlamı", *Türkler*, "Yeni Türkiye", C. 16, İstanbul 2002, s. 9.

Mustafa Kemal Paşa, tüm mebuslarla birlikte Hacı Bayram Veli Camisi'nde namazın eda edileceğini böylelikle namaz ve Kur'an'ın nurlarından feyz alınacağını bildirmiştir. Namazdan sonra Hz. Peygamber'in kutlu sakalı ve sancak-ı şerif alınarak meclisin toplanacağı yere gelinmeden evvel kurbanlar kesilecekti.³⁵

Yunus Nadi Bey, meclisin önce 22 Nisan 1920 Perşembe günü açılmasının kararlaştırıldığını ifade etmiştir. Fakat, Milli Mücadele'nin başarıya ulaşması için gerekli unsurlardan olan manevî kuvvetin azamî ölçüde kullanılarak halkın moral gücünü takviye maksadıyla 23 Nisan 1920 Cuma gününe ertelendiğini belirtmekteydi. Bunun bir sebebinin de, Kuvâ-yı Milliyecilerin şer'an âsi olduğu hakkındaki propagandaların engellenmesi olduğunu belirten Yunus Nadi Bey, şu ifadelerin altını çizmekteydi:

*"Hâlbuki Ankara'da vatan ve milletin halâs ve istiklâlî gayesi etrafında toplanan zevat, din ve imandan tecerrüt etmiş kimseler değildi. Onların içinde hakikî din âlimleri de bulduktan başka, milletin halâs ve istiklâlînde elbette din ve şeriatin dahi ağıyârın elinde zelil ve perişan edilmekten kurtarılması hususu vardı. Dine hizmet ve riayet bahsinde dahi en büyük hürmet mevkii, elbette Ankara'da toplanan fedakârlar tarafında idi."*³⁶

Ankara'nın o günkü koşullarında yeni Meclise ait bir bina bulunmadığından, İkinci Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti Kulübü olarak düşünülen, ancak yapımı tamamlanamamış olan bina tercih edilmiştir. Tek katlı binanın eksiklerinin tamamlanmasının ardından halkın desteği ve okullardan tedarik edilen malzemelerle birlikte meclis açılışa hazır hale getirildi. 21 Nisan'da yayınlanan bir bildiri ile de yeni meclisin 23 Nisan Cuma günü toplanacağı ve aynı gün bir açılış töreni yapılacağı halka duyuruldu. Beklenen günün sabahı herkes meclis binası etrafında toplandı. Hacı Bayram Camisi'nde kılınan Cuma namazının ardından yapılan dualarla yeni Meclisin açılışı gerçekleştirildi. Açılış sonrası yapılan ilk toplantıya 115 milletvekili katıldı. İlk toplantıya en yaşlı üye sıfatıyla Sinop Milletvekili Şerif Avkan Bey başkanlık etmiştir. İstanbul'un geçici kaydıyla işgal edildiğine atıf yapan Şerif Bey, bu durumu kabullenmenin millete teklif edilen köleliği kabul manasına geleceğine işaret etmiştir. Şerif Bey, ezelden beri hür yaşamış Türk Milleti'nin köleliği reddederek vekillerini bir araya getirdiğini ve yüksek meclisin teşkil ettiğine vurgu yapmıştır. Şerif Bey, meclisin en yaşlı üyesi sıfatıyla *"Büyük Millet Meclisi'ni açıyorum"* demek suretiyle oturumları başlatmıştır. Millet egemenliğine özellikle vurgu yapılan bu açılış konuşmasında meclis için *"Büyük Millet Meclisi"* denmesi dikkat çekmiştir. Nitekim, o tarihte Şerif Bey'in bu tanımlaması herkesçe benimsenmiş ve Mustafa Kemal Paşa da bu ibareyi tüm konuşmalarında kullanmıştır. 8 Şubat 1921 tarihli İcra Vekilleri kararnamesi ile de *"Türkiye Büyük Millet Meclisi"* adı resmîyet kazandı. O tarihe kadar yapılan çeşitli adlandırmalar da (Meclis-i Kebir, Meclis-i Kebir-i Milli, Meclis-i Ali, Meclis-i Fevkalade) böylelikle son bulmuştur.³⁷

³⁵ Atatürk, *Nutuk*, s. 576.

³⁶ Yunus Nadi, *Birinci Büyük Millet Meclisi*, Sel Yay., İstanbul 1955, s. 27.

³⁷ *İlk Meclis*, (Edit. Ö. Ekşi), Meclis Yay., Ankara 1985, s. 15-16.

TBMM'nin dualar eşliğinde açılışını Kazım Karabekir şu şekilde değerlendirmiştir:

“Tarihimizde bu kadar koyu taassuplu dini merasimle hiçbir meclis açılmamıştır. Fetvaları takip eden bu muazzam ihtifaller acaba yer yer başlayan ayaklanmalara karşı bir sigorta mı olacağı düşünüldü. Ne olursa olsun inançla taassubu Milli Meclis'in başlangıcı gününden ayırmak daha ihtiyatlı olurdu. Yani ne Cuma gününü seçmeye ve ne de bu kadar velleveye lüzum yoktu. Güzel bir dua daha iyi tesir yapardı. Gösterilen bu taassubun devamı mümkün olamayacağından aksi tesiri daha tehlikeli olabilir. Milli Meclis 23 Nisan Cuma günü pek dindaranane, daha doğrusu pek dervişane bir merasimle açılıyor...”³⁸

Enver Behnan Şapolyo, meclisin açılışını hatırlarında şu şekilde betimlemekteydi:

“Bina henüz tamamlanmamıştı. Kiremitleri bile döşenmemişti. Pek çok noksanları vardı. Kiremit yetmedi. Ankaralılar kendi çatılarından kucak kucak kiremit taşıyarak çatıyı kapattılar. Bu manzara çok anlamlıdır. Mecliste mebusların oturacağı sıra bile yoktu. Ankara Muallim Mektebi'nin tatbikat okuluna ait sıralar getirildi. O tarihte Ankara'da elektrik de yoktu. Kahvelerin birinden alınan petrol lambası asılarak aydınlatma meselesi halledildi. Salonun koridoruna, mebusların su içmesi için üç küp konuldu, üzerlerine maşraba bırakıldı. Sokağa bakan ilk oda da Riyâset Odası yapıldı. Daha sonra meşhur Hattat Hulûsi Efendi'nin yazdığı “Hâkimiyet Milletindir” tabelası, kürsünün arkasına asıldı.”³⁹

Böylelikle biri İstanbul'da verasetle gelen Padişah Vahidettin'in bulunduğu İstanbul Hükümeti, diğeri Ankara'da milli hakimiyete dayanan reisini halkın seçtiği Ankara Hükümeti vücuda gelmişti. Biri ferdi saltanata dayanırken, diğeri halk hakimiyetine dayanan demokratik idare şeklini benimsemişti. TBMM ve Kuva-yı Milliyeciler Türkiye'yi paylaşan emperyalistlerle mücadeleye girişerek hürriyeti ve istiklali için çarpışırken İstanbul'daki hükümet ise işgal kuvvetlerinin süngüsü altında ömrünü tamamlamaktaydı.⁴⁰

Ankara'da milli meclisin açılması Milli Mücadele aleyhtarı Alemdar'ı rahatsız etmişti. Milli Mücadele'yi İttihatçı bir hareket olarak gören Alemdar, Milli Mücadele'nin liderlerini ve milli meclisi *“İttihatçılığı kurtarmaya yarayacak yeni her husustaki yeni yeni şekiller, heyetler ihdas ve ibda' etmesini bilen ma'hud ve ma'lumu'l-esami varakpâreler bu sefer de hükümet-i meşruaya karşı bir eser-i taarruz gösterebilmek emeliyle yeni bir usul keşf etmişler.”* şeklinde vasıflandırmaktaydı. İstanbul'daki hükümetin hürriyete kayıtsız şartsız riâyetkar olduğunu öne süren Alemdar'a göre, hükümetin aksi tarzda hareket etmesi halinde Anadolu hareketi daha başlamadan bitecekti. Anadolu hareketini merhametten, şefkatten, kanun ve hürriyetten yoksun olarak niteleyen Alemdar'a göre hemen harekete geçilmezse iş işten geçmiş olacaktı.⁴¹

³⁸ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, III, Emre Yayınları, İstanbul 1996, s. 1401-1402.

³⁹ Enver Behnan Şapolyo, *Birinci Büyük Millet Meclisi Tarihçesi*, Ülkemiz Yay., Ankara 1969, s. 32.

⁴⁰ Şapolyo, *a.g.e.*, s. 35.

⁴¹ *Alemdar*, 24 Nisan 1920.

Ankara'daki meclisin açılışı ve meşru bir hükümet olarak faaliyete başlaması elbetteki bazı çevreleri rahatsız etmişti. Nitekim, dahiliye nezaretine bu konuda şikayetler ardı ardına gelmeye başlamıştı. Şikâyet dilekçelerinden birinde Ankara'da teşkil edilen müstakil hükümetin 314 doğumluları askere almaya başlamasının ardından ağnam vergisini toplamaya başladığı, Ankara ile civar hükümet sandıklarında mevcut nakidin alındığı ve Mustafa Kemal Paşa tarafından verilen emirlerin altına "*Türk Hükümeti Reisi*" diye imza atıldığı haber verilmekteydi. Ahalinin tahammül edemeyeceği derecede cebren para tahsil edildiği ve gerek Mustafa Kemal Paşa ve gerekse taraftarlarının emirlerine itaat etmeyenlerin ölüm ile tehdit ve bazı mahallerde bunun fiilen uygulandığının ifade edildiği dilekçede şu ifadeler dikkat çekmekteydi: "*Evvelce İiva rütbesini haiz olup bilahare süluk-ı askeriden tard edilen Selanikli Mustafa Kemal zat-ı şahaneye karşı sadakatle merbut Düzce ve Bolu ahalisinin hissiyat-ı diniye ve milliyesini tahrik etmekte olmasına ve Kuva-yı Milliye'nin tatbik etmekte olduğu sansüre rağmen mahall-i mezkure ahalisi fetva-i şeriye ile hatt-ı hümayunun muhteviyatına kesb-i itlağ ederek silaha sarılmışlar ve aynı zamanda Gerede, Mudurnu, Nallıhan köyleri ve civar köyler ahalisinin iştirakini de temin etmişlerdi.*" Bolu, Düzce asilerinden gelen telgrafi çekenlere desteği İstanbul Hükümeti, Hürriyet İtilaf Partisi ve İngilizler vermişti. TBMM aldığı önlemlerle yöredeki isyanı başarılı bir şekilde bastırmıştı.⁴² Elbetteki TBMM'nin açılışına yönelik tek isyana dönüşen tepki Bolu, Düzce havalisinde değil Anadolu'nun diğer yerlerinde de patlak vermişti. Fakat TBMM aldığı önlemlerle isyanları başarılı bir şekilde bastırmak suretiyle Anadolu'da otoritesini sağlamlaştırmış ve Türk Milleti'nin yegane temsilcisi olduğunu tüm dünyaya göstermişti.

Sonuç

Bir kısım Batılının kafasında yüzyıllardır yer eden Türklerin İstanbul'dan kovulması fikri İstanbul'un işgaliyle vücuda getirilmek istenilmiştir. İngilizlerin İstanbul'u Yunanistan'a verme veya bir koloni haline getirememelerindeki en büyük etken hiç şüphesiz egemenlikleri altında tuttukları milyonlarca Müslüman'dan gelebilecek tepkiydi. Gerek Misak-ı Milli'nin ilanı, gerekse sonrasındaki gelişmeler neticesinde Türk Milleti'ne ders vermek isteyen İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u işgali hiç de bekledikleri sonucu vermemişti. Nitekim, çaresiz, teslimiyet içinde kaderine razı bir Osmanlı hükümeti yerine karşılığında emperyalizme karşı başkaldırıp mücadeleye başlayan yeni bir hükümet vardı. İstanbul'un işgalinin Türk kamuoyunda büyük infiale sebebiyet vermesi ve ardından Mustafa Kemal Paşa'nın İngiliz subayların tutuklatması hiç şüphesiz İtilaf Devletleri'ni şaşırtmıştır. İşgal yıllarında Times başta olmak üzere bir kısım gazete Milli Mücadele'nin lideri Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını padişah düşmanı, kanun kaçağı şeklinde lanse ederek halkla aralarındaki bağı koparma çabasına girişmişlerdi. Mustafa Kemal Paşa'nın seçimlerin derhal yapılıp İstanbul'dan gelebilen mebuslarla birlikte yeni meclisin açılmasını istemesi ise mücadeleyi halka mal etmek istemesinin bir tezahürüydü. İstanbul'un

⁴² *İkdam*, 30 Nisan 1920.

işgali üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın yayımladığı protesto telgrafıyla, Avrupa'nın mukaddes saydığı hürriyet, milliyet, vatan gibi umdelere vurgu yapması onun tarafsız devlet kamuoylarını Türkiye lehine çevirme girişiminin bir tezahürüydü. Diğer taraftan İtilaf Devletleri yanlısı bazı gazeteler, Anadolu'da binlerce Rum ve Ermeni öldürüldüğü şeklindeki yalan haberlerle gerek tarafsız devletlerin, gerekse Osmanlı iç kamuoyunu kazanmaya çalışmıştı. İstanbul'un işgaliyle toplanan TBMM Osmanlı Devleti'nin mevcudiyetine kendi eliyle son vermeyerek bir ihtilal meclisinden ziyade bir kurucu meclis olduğunu göstermiştir. Zira büyük savaşın ardından Mondros Mütarekesi ile savaş dışı kalıp işgale uğrayan milli iradenin temsil edildiği bağımsız bir meclisten yoksun kalan Osmanlı Devleti fiilen tarihe intikal etmişti. Türk topraklarında başlayan Milli Mücadele ile bağımsızlığın sembolü olacak yegâne merkez Ankara ve milli meclis olmuştu. Kanımızca, Meclisin Cuma günü açılması ise bu günün feyzinden yararlanmak olduğu gibi, aynı zamanda yer yer başlayan ayaklanmalara karşı halkın desteğinin sağlanması açısından elzemdi. Türk Milleti'nin adeta bağımsızlık bildirgesi, Türkiye'nin anavatanının sınırlarını çizen Misak-ı Milli ile Anadolu'nun Türk Milleti'ne ait olduğu tüm dünyaya ilan edilmiştir.

Kaynaklar

Arşivler

BOA, BEO (*Başbakanlı Osmanlı Arşivi, Babıali Evrak Odası*), BCA (*Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*).

Resmi Yayınlar

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi.

Gazeteler

Alemdar, İkdam, Times, Vakit.

Yayınlar

- AKYÜZ, Yayha: *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, TTK, Ankara 1975.
ATATÜRK: *Nutuk Vesikalar*, TTK, Ankara 1999.
ATATÜRK: *Nutuk, I, 1919-1920*, TTK, Ankara 1989.
AYBARS, Ergün: "Milli Mücadele'de İngiliz Basını", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 12, Temmuz 1988.
GOLOĞLU, Mahmut: *Sivas Kongresi*, Başnur Matbaası, Ankara 1969.
İlk Meclis, (Edit. Ö. Ekşi), Meclis Yayınları, Ankara 1985.
KAZIM KARABEKİR: *İstiklal Harbimiz, III*, Emre Yayınları, İstanbul 1996.
LORD KINROS: *Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Altın Kitaplar, İstanbul 1994.
KÜÇÜK, Mustafa: "Birinci TBMM'nin Açılışı ve Anlamı", *Türkler*, C.16, Yeni Türkiye, İstanbul 2002.
MUTLU, Cengiz: "Urfa'da Milli Mücadele", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 121, Sayı: 239, Mart-Nisan 2019.
NADİ, Yunus: *Birinci Büyük Millet Meclisi*, Sel Yayınları, İstanbul 1955.
OKAN, Aysel: *Misak-ı Milli*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2007.
SAKİN, Serdar: *Misak-ı Milli'nin Hazırlanışı, Kapsamı ve Tarihsel Değeri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2003.
SELEK, Sabahattin: *Anadolu İhtilali, I*, Kastaş Yay., İstanbul 2010.
ŞAPOLYO, Enver Behnan: *Birinci Büyük Millet Meclisi Tarihçesi*, Ülkemiz Yay., Ankara 1969.
ŞİMŞİR, Bilal: *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yay., Ankara 1985.
TANSEL, Selahattin: *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Başbakanlık Yay., Ankara 1973.
TÜRKGELDİ, A. Fuat: *Görüp İşittiklerim*, TTK, Ankara 2010.

Extended Abstract

Occupation Of Istanbul And The Effects Of The Opening Of The Turkish Grand National Assembly

On 12 January 1920, the last session of the Ottoman Chamber of Deputies met in the capital. First the Sultan's speech was presented and then a telegram from Mustafa Kemal, manifesting the claim that the rightful government of Turkey was in Ankara in the name of the Committee of Representation.

The Felâh-ı Vatan worked to acknowledge the decisions taken at the Erzurum Congress and the Sivas Congress. The British began to sense that the elected Ottoman government was becoming less cooperative with the Allies and independently minded. The Ottoman government was not doing all that it could to suppress the nationalists. On 28 January the deputies met secretly and proposals were made to elect Mustafa Kemal president of the Chamber, however this was deferred in the certain knowledge that the British would prorogue the Chamber.

On 28 January, the Ottoman parliament developed the National Pact (Misak-ı Milli) drawn up in the Erzurum and Sivas Congress and published it on 12 February. This pact adopted six principles, which called for self-determination, the security of Constantinople, and the opening of the Straits, also the abolition of the capitulations. In effect the Misak-ı Milli solidified nationalist notions, which were in conflict with the Allied plans.

The National Movement-which persuaded the Ottoman Chamber of Deputies to declare the "National Pact" against the occupying Allies-prompted the British government to act. To put an end to Turkish Nationalist hopes, the British decided to systematically bring Turkey under their control. The plan was to dismantle Turkish Government organizations, beginning in Istanbul and moving deep into Anatolia. Mustafa Kemal's National Movement was seen as the main problem. The Foreign Office drew up a similar plan previously used to co-opt the Arab Revolt. This time however, resources were channeled to warlords like Ahmet Anzavur.

Mustafa Kemal was ready for this move. He warned all the nationalist organizations that there would be misleading declarations from the capital. He warned that the only way to stop the British was to organize protests. He said "Today the Turkish nation is called to defend its capacity for civilization, its right to life and independence - its entire future." Mustafa Kemal was extensively familiar with the Arab Revolt and British involvement. He managed to stay one step ahead of the British Foreign Office. This-as well as his other abilities-gave Mustafa Kemal considerable authority among the revolutionaries.

On the 18 March, the Ottoman parliament sent a protest to the Allies. The document stated that it was unacceptable to arrest five of its members. This show of force by the British had left the Sultan as a puppet and sole political authority of the Empire. But the Sultan depended on their power to keep what was left of the empire. However, this also gave Mustafa Kemal legitimacy to be de facto leader of national resistance against the Allied Powers. With the lower elected Ottoman Chamber of Deputies prorogued, the Sultan, his cabinet, and an appointed Senate were all that was left of the Ottoman government. Hoping to undermine the National Movement, Mehmed VI passed a *fatwa* (legal opinion) from Şeyhülislam to qualify the Turkish revolutionaries as infidels, calling for the death of its leaders. The *fatwa* stated that true believers should not go along with the nationalist (rebels) movement. Along with this religious decree, the government sentenced Mustafa Kemal and prominent nationalists to death in absentia. At the same time, the müftü of Ankara Rifat Börekçi in defense of the nationalist movement, issued a counteracting fatwa declaring that the capital was under the control of the Entente and the Ferit Pasha government. The nationalist movement's goal was stated as freeing the sultanate and the caliphate from its enemies. Mustafa Kemal declared that the only legal government of Turkey was the Committee of Representation in Ankara and that all civilian and military officials were to obey it rather than the government in Constantinople. This argument gained very strong support, as by that time the Ottoman Government was fully under Allied control.

The invasion of Istanbul was the biggest mistake the enemy made after the invasion of İzmir. The effort of the British to intimidate the Turkish Nation by deporting the deputies, soldiers and intellectuals they had arrested, to Malta, brought about the strengthening of the spirit of the National Struggle, which had begun to sprout in Ankara. The Entente Powers, which further stimulated the nationalists in Ankara, prepared the opportunity for the birth of the Grand National Assembly of Turkey. In the all-out struggle that all members of the nation had to participate in, his only support was the Turkish Nation. The Turkish Nation, gathered around the Grand National Assembly of Turkey, laid the foundations of the new Turkish State based on national sovereignty.